

Cercetări privind satul Bârzești—București (sec.XV—XVI)

PANAIT I. PANAIT, ARISTIDE ȘTEFĂNESCU

Identificarea vetrei satului medieval Bârzești s-a făcut în vara anului 1982 cu totul întâmplător. Raderea terenului din apropierea Institutului Național de Metrologie, pentru obținerea pământului necesar serelor de la Vitan și Popești-Leordeni a provocat coborârea nivelului de călcare cu cca 0,40—0,60 m pe o întinsă suprafață. Astfel au ieșit la iveală foste locuințe, gropi menajere și necropole ce alcătuiau vatra acestei așezări, atestată documentar la 29 aprilie 1577 într-un act de întărire emis de Alexandru al II-lea Mircea¹. Satul făcea parte din grupul celor peste 40 de așezări rurale ce înconjurau reședința voievodală a Bucureștilor, plasându-se în partea de sud a orașului, pe cornișa înaltă a râului Dâmbovița. Un număr însemnat de documente permit urmărirea evoluției Bârzeștilor în sec. XVI—XVII. La 24 aprilie 1598 un izvor scris menționează pe meșterul de moară Gutae din Bârzești². Satul se compunea din trei cartiere „de sus”, „de jos” și „de mijloc”, fiind una din cele mai puternice așezări rurale din centrul Câmpiei Române. Informații concludente se cuprind și în hrisovul emis la 14 august 1623 prin care se întărește lui Nan ocină în „Bârzeștii de Mijloc care se cheamă Homocești”, cumpărată de acesta „în zilele răposatului Mihai Voievod”³. Fiind în apropierea orașului de reședință, satul a atras atenția unor negustori sau a puternicei familii a Dudeștilor. La jumătatea sec. XVII actele de vânzare-cumpărare reflectă ocuparea ocinilor, a unor vii „den dealul Bârzeștilor”, de către marele vornic Dumitru Dudescu⁴. Satul s-a menținut până în a doua jumătate a sec. XIX, locuitorii săi fiind prezenți la evenimentele revoluționare din vara anului 1848 ce s-au desfășurat la București.

Cercetarea unei atari așezări cu o îndelungată existență în condițiile unor stringente măsuri de salvare, a fost posibilă prin antrenarea stu-

denților Facultății de istorie-filozofie din București în cadrul practicii lor în producție⁵.

Obiectivul cercetat se află pe malul drept al Dâmboviței ce se ridică cu cca 18 m față de cota luncii râului. Este un teren cu puternice înrânduri ale terasei înalte, unul din acestea fiind ocupat de vatra satului. Șantierul de cercetare și-a desfășurat activitatea în trei sectoare:

— Sectorul I — locuințe

— Sectorul II — necropola

— Sectorul III — construcția de cărămidă atribuită unei instalații hidrotehnice⁶. În campania 1982 s-a lucrat de la 6 septembrie până în ziua de 27 octombrie, practicându-se trei secțiuni și peste 20 de casete. S-a precedat la dezvelirea în suprafață a unei mari părți din cimitir și la stabilirea completă a conturului construcției de cărămidă.

Sectorul I a avut misiunea precizării suprafeței satului și cercetarea locuințelor primejdite de intervențiile recente. În condițiile date a fost ușor de stabilit că gospodăriile medievale se răsfrău pe o suprafață de depășește 3 ha. Urmărind plasarea acestor vestigii pe planul general rezultă că este vorba de latura estică a satului și nu de întreaga sa vatră. Porțiuni, greu de stabilit, din Bârzești au fost ocupate de clădirile Institutului și ale Liceului de Metrologie. Din relatările unor martori oculari rezultă că au fost atinse măruri medievale și cu prilejul construirii modernelor clădiri, la cca 200 m vest de limita investigată prin săpături. Apare posibil astfel ca satul Bârzești să se fi desfășurat în sec. XV—XVI pe cca 6—8 ha. Este cea mai vastă vatră de sat din hinterlandul Bucureștilor cunoscută până în prezent. Urmărindu-se identificarea locuințelor, prin petele de pământ

⁵ Aducem mulțumiri și pe această cale studenților și cadrelor didactice de la Facultatea de istorie — Filozofie care au lucrat nemijlocit pe Șantierul arheologic Bârzești, dr. Ligia Bârzu, dr. N. Constantinescu, dr. V. Dupoi, dr. Florentina Preda, dr. Florența Cazan. Semnalarea acestui obiectiv arheologic o datorăm actualului student Adrian Popescu de la Facultatea de Istorie — Filozofie care, elev fiind, a atenționat muzeul asupra existenței acestei așezări.

⁶ De primul obiectiv s-a ocupat P. I. Panait, necropola intrând în studiul lui A. Ștefănescu, iar construcția din cărămidă în cel al lui T. Cristian.

¹ DIR, B, Țara Românească, veac XVI/4, p. 263.

² Ibidem, veac XVI/6, p. 311.

³ Ibidem, veac XVI/4, p. 304.

⁴ Arh. Muzeul de istorie a municipiului București, inv. 35861, 35862, 35863, ș.a.

cenușos, s-a vădit, de la bun început, că marea majoritate a obiectivelor se plasează spre buza înaltă a terasei pe o adâncime de cca 100 m. Înconjurată de locuințe și gropi de bucate necropola ocupă cca 3000 m.p. În general casele par dispuse în pâlcuri alcătuite din 3—4 gospodării, însoțite de gropi de bucate și vetre în aer liber. Se pot presupune cel puțin 6—7 astfel de pâlcuri care ar corespunde unor mari familii țărănești.

În timpul săpăturilor primei campanii s-au cercetat 19 locuințe din care una data din sec. III—IV, iar 18 aparțineau veacurilor XV—XVI. Deoarece B16, cel mai vechi precizat până în prezent, nu a mai avut decât 8—10 cm din groapa lui nu putem decât să-i semnalăm prezența. De fapt pintenul acesta de terasă păstrează mărturii din epoca bronzului (cultura Glina III) din perioada daco-romană și intens din evul mediu. Un fragment de vas borcan cu buza triunghiulară în secțiune, găsit pe o vatră deschisă, reprezintă singurul indiciu privind sec. XIV—XV. Toate celelalte dovezi înscrise în inventarul arheologic al stațiunii, duc spre sec. XV și îndeosebi XVI. Suprafața aflată în studiu aparține, în mod cert, etapei de maximă dezvoltare a satului Bârzești pe acest teritoriu.

Din cele 18 locuințe medievale cercetate, la care se mai pot adăuga alte 5—6 reperate în teren dar nesăpate, numai una a fost casă de suprafață (L 4). Putem afirma, cu certitudine, că au mai fost și alte atari construcții, dar raderile care s-au practicat cu buldozerul au îndepărtat vestigiile lor rămânând dispersate bucăți din pereții ridicați în tehnica paiantei. În perioada surprinsă prin cercetările campaniei 1982 satul Bârzești era alcătuit din locuințe adâncite și din case la suprafață, numărul acestora fiind însă mai mic.

Oasa la suprafață este identificată îndeosebi în porțiunea din apropierea pantei terasei, adică în zona ocupată mai întâi de locuitorii satului. Singurele mărturii ce ni s-au păstrat sunt bucățile de chirpic. La L 4 chirpicul purta urmele unor bârne de lemn pe care era prins stratul de pământ gros de 3—4 cm. Cantitatea mare de lemn a făcut ca în timpul incendiului care a mistuit locuința, multe din bucățile de chirpic să se fi zgurificat. Nu posedăm, în stadiul de față, date privitoare la dimensiunile acestor case.

Locuința adâncită formează tipul predominant de construcție în satul medieval Bârzești. Mai întâi se sapă o groapă rectangulară continuată cu pereți scunzi din paiantă, peste care se amenaja acoperișul. Din structura cenușii găsită în fostele locuințe rezultă că acoperișul era făcut din păioase susținute pe un schelet de lemn. Dacă se ține seama de prezența și de modul de plasare a gropilor de pari ai B 18 rezultă că acoperișul era în două ape. Planul

acestor construcții era patrulater (pătrat, dreptunghi), suprafața oscilând de la 6,25 mp (B 17) sau 6,87 (B 6) până la 27,42 mp (B 11). Cele mai multe din locuințele studiate se înscriu între 10—13 mp. La rândul său adâncimea părții săpate este destul de diferită. Se pot grupa însă locuințele mai puțin adâncite (B 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 18) care coborau la 0,33—0,70 m și cele foarte adânci (B 7, 10, 11, 17, 19) care atingeau — 1,15 m față de nivelul rezultat după raderea terenului. Nu se constată un raport condițional între suprafață și adâncime. Întrarea în aceste locuințe se făcea prin gârlici în pantă, amenajat pe latura de vest. În interior cele mai multe din aceste construcții beneficiau de polițe și prispe obținute în timpul săpării. În B 11 este posibilă identificarea locului de culcare, care ocupa colțul de NE al bordeiului. Mici gropi săpate în podeaua nelutuită apar în cele mai multe locuințe, în unele păstrându-se cenușă și lemn carbonizat. Nu au însă vetre sau cuptoare. Numai B 19 a avut un cuptor de mare capacitate, toate celelalte bordeie fiind lipsite de atari dotări. Dacă în locuințele satului Măicănești de pe Colentina, contemporane cu cele de la Bârzești, cuptorul este aproape general, aici el nu este utilizat. Apare însă aproape cu regularitate țestul făcut dintr-o pastă grosieră, amestecată cu pleavă și paie.

În jurul bordeielor au fost semnalate vetre deschise cu diametrul de 0,60—0,80 m, ușor adâncite în pământ. În grup apar și gropile de cereale, săpate în imediata apropiere a pâlcurilor de locuințe. Astfel, în vecinătatea bordeielor 1, 2, 3, 4 au apărut, apropiate, trei gropi de bucate. Groapa 2 a avut adâncimea de 2,15 m, iar diametrul maxim, aflat în zona inferioară, măsura 2,20 m. În schimb groapa care a perforat B 5 avea diametrul maxim de 1,80 m și adâncimea de 1,60 m.

În gropile cercetate s-au găsit fragmente de vase și resturi de la locuințe incendiate, oase de animale și bucăți de rășniță, fapt ce denotă abandonarea lor după o catastrofă care s-a abătut asupra satului.

Inventarul arheologic este extrem de variat, neuniform cantitativ de la locuință la locuință, conservat într-o stare deseori precară. El este însă mai bogat numeric decât materialul descoperit în vatra satului Măicănești. Aceste piese se pot grupa în următoarele categorii:

I — *ceramică*, sub forma unor recipiente nesmălțuite, oale, căni de diferite mărimi, pahare, urcioare acoperite cu smalt, farfurii, străchini, castronase. Vasele smălțuite indică o continuare a tehnicii de tradiție bizantină. Ceramica de uz comun prezintă analogii cu piese similare cercetate la Curtea Veche⁷, Radu

⁷ Material aflat în colecțiile M.I.M.B.

Vodă⁸, Străulești⁹ ș.a. În B 14 a apărut un fragment de vas din faianță de factură orientală.

În această categorie încadram și discurile ornamentale semnalate în șase din obiectivele studiate, cahele cilindrice, cahele plate dintre care una redă un grifon în acțiune, iar alta un motiv geometric.

II — *sticlărie* reprezentată prin fragmentele unor pahare din sticlă alb-gălbui (B 7 și B 11), precum și prin mărgelile (B 7, 13, 14).

III — *monede* reprezentate prin doi aspri găsiți în B 7. Sunt acele emise în sec. XVI.

IV — *obiectele din fier* — ocupă cel mai important loc. În această categorie se încadrează unelte meșteșugărești ca: preducea, perforatoare, compas de tâmplărie, toporaș, ace de cojocar, lame de cuțit de diferite mărimi, undițe, harpon din fier, precum și seceră, balama și cheie de ușă, cuie, piroane etc.

V — *obiecte de podoabă și port* precum: cercei, inele, ace de păr, cataramă, pinten, potcoavă de cismă etc.

VI — *gresii de ascuțit și greutate din șist verde* mai puțin numerice față de stațiunea contemporană Măicănești.

VII — *rășnițe* din piatră păstrate sub forma unor bucăți de rocă roșiatică sau alb-gălbui.

Astfel în inventarul locuințelor s-au putut identifica peste 30 de tipuri de obiecte executate din metal, gresie, sticlă și ceramică. Prezența ceramicii smălțuită în 33% din casele cercetate, în condițiile menționate mai sus, reprezintă un argument privind legăturile întreținute cu piața orășenească din vecinătate. La rândul lor uneltele definitorii ale unor meșteșuguri atestă activitatea, în cadrul colectivității de la Bârzești, a unor fierari, tâmplari, cojocari, pescari. La rândul lor resturile osteologice permit identificarea animalelor crescute de locuitorii satului: ovi-caprine, bovide, porcine, câine, precum și a păsărilor de curte. O ocupație însemnată era pescuitul dovedit de undițele și harponul găsite în B 3 și B 11, de cantitatea de oase de pește (crap, știucă), semnalate atât în gropile menajere cât și în bordeie.

Sectorul II. Cimitirul. În această primă campanie cercetarea s-a extins asupra unei suprafețe ce reprezintă 1/4 din întregul cimitir. Au fost dezvelite 104 morminte și mai multe reînhumări. Pe baza rezultatelor de până acum se poate aprecia că întreaga necropolă ar fi putut număra 400—500 de morminte.

Aspectul general al cimitirului este ordonat, el aparținând unei comunități sătești, stabile, cu o organizare riguroasă și practici rituale de veche tradiție, ce nu lasă dubii asupra apartenenței etnice a locuitorilor. Preponderent este numărul celor care la înhumare au fost înfășu-

rați într-un giulgiu. În suprafața dezvelită, numai 4 indivizi au fost depuși în serie de lemn iar sub osemintele unui număr de trei indivizi au fost observate scânduri carbonizate.

Inventarul funerar este un reper prețios în ceea ce privește stabilirea perioadei în care a funcționat satul Bârzești și un îndreptar pentru aprecierea puterii economice a satului, în contextul economiei medievale românești.

Monedele, cerceii, inelele, bumbișorii, resturile de îmbrăcăminte etc. se inseriu în intervalul cuprins între mijlocul sec. XV și mijlocul veacului următor. Monedele sunt emisiuni otomane și transilvănene.

Din rândul pieselor de inventar funerar, se detașează rafinamentul executării cerceilor din argint. Ei aparțin atât tipului pandantiv, cât și celui cu protuberanțe, pe o verigă semicirculară, de frumoasă tradiție bizantino-balcanică. În contrast cu cerceii, inelele sunt lucrate de meșteri argintari modeste. Toate inelele aparțin tipului de verigă torsionată cu capetele apropiate, uneori lățite prin baterie. Câteva au la locul lipiturii celor două capete o mică protuberanță romboidală, pe care este gravat un motiv cu linii perpendiculare.

Cel mai frecvent obiect de inventar este nasturele — bumbișor. El este întâlnit la 65% din mormintele cercetate. Multimii exemplarelor observate îi corespunde o varietate tipologică relevantă și de cercetările din alte stațiuni.

O mențiune se cuvine pentru costumele observate la M 85, care avea o garnitură cu fir aurit la guler. De bună seamă este vorba de un personaj de vază din satul Bârzești.

Întregul inventar funerar, prin tehnicile și tehnologiile de execuție ce le implică, reflectă nivelul meșteșugurilor din apropiatul centru urban al Bucureștilor, precum și capacitatea locuitorilor din Bârzești de a dobândi astfel de obiecte de pe piața orașului unde duceau spre vânzare produse specifice satului.

Sectorul III. Construcția din cărămidă. La poalele terasei pe partea de E a lotului de deal ce adăpostește vestigiile satului Bârzești s-au observat la suprafața terenului câteva ziduri ce au făcut parte dintr-o construcție astăzi dispărută.

Pentru stabilirea planimetriei acestei construcții, au fost trasate două secțiuni; S I orientat E—V, lungă de 15,70 m și lată de 1,50 m și S II orientată N—S, lungă de 33 m, și lată de 1,50 m.

SI a interceptat două ziduri (Z 1 și Z 2) orientate N—S și paralele, între ele fiind 7,60 m distanță.

Z 1 gros de 0,60 m păstrează din fundație 0,55 m în adâncime și este făcut din cărămidă (27 × 14 × 4—5 cm) legată cu straturi de mortar de 2—4 cm, alecătuit din nisip fin, cui-buri mici de var și bulgări de var nestins, Z 2 are aceeași structură, dar păstrează din fundație

⁸ Bucureștii de odinioară, București, 1959, pl. LVII/2, 7, pl. LXI/3.

⁹ P. I. Panăit, CAB, București, 1965, 2, p. 217, fig. 115/2.

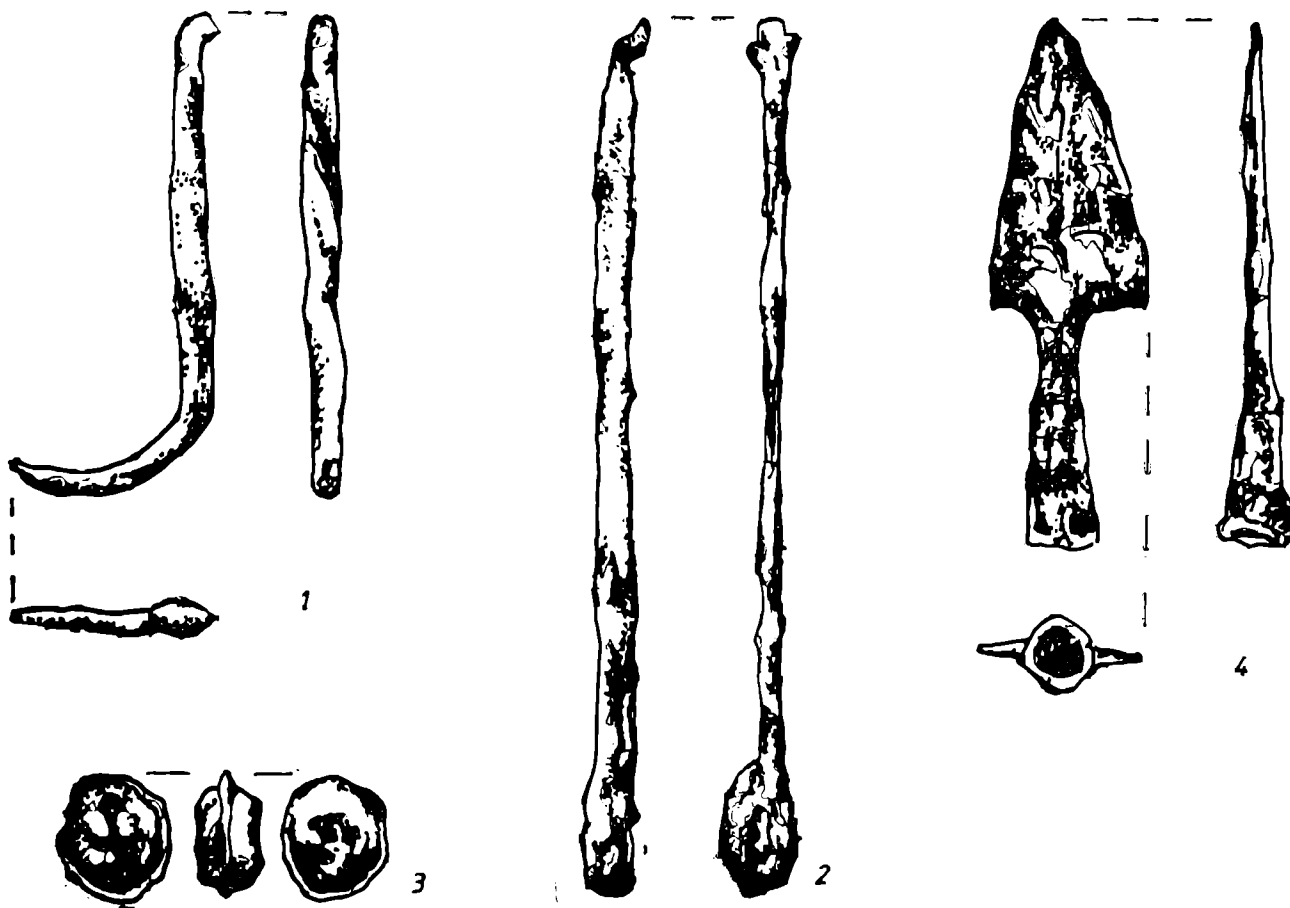

Fig. 1. Obiecte descoperite în valtra satului Bârzești — sec. XV — XVI.

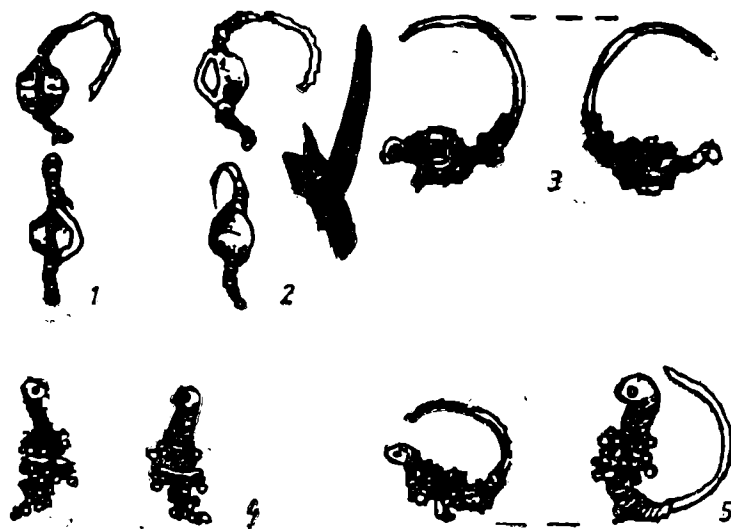

Fig. 2. Cercei (sec. XVI) descoperiți în necropola satului Bârzești.

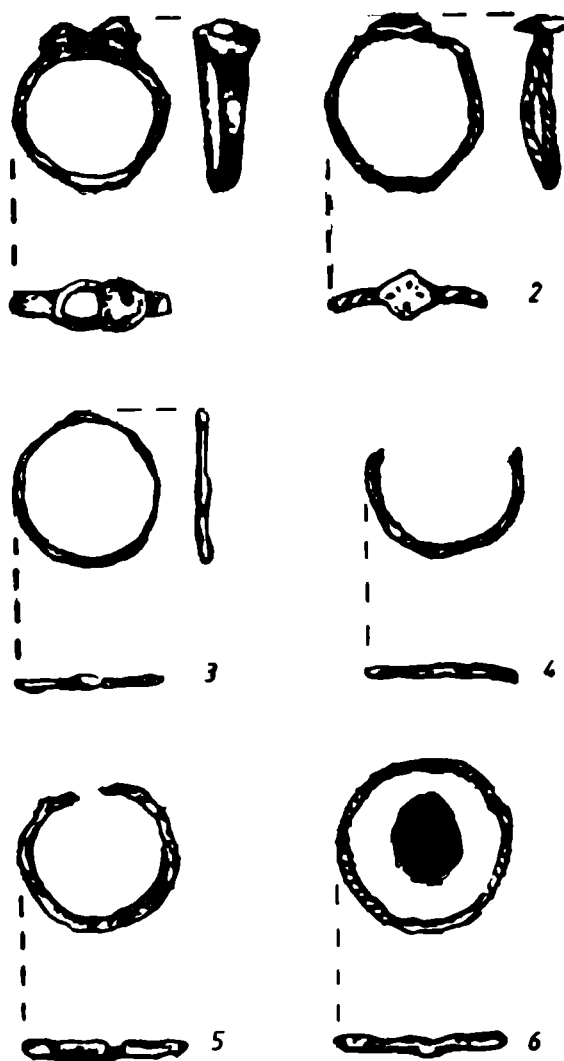

Fig. 3. Podoabe din inventarul funerar al necropolei satului Bârzești — sec. XVI.

numai 0,30 m în adâncime. Lungimea celor două ziduri (Z 1 și Z 2) este de 32,20 m, la cele două capete ele fiind legate de două ziduri (Z 4 și Z 5) orientate E—V, lungi de 8,20 m.

Dezvelirea efectuată a scos la iveală existența unei clădiri de formă dreptunghiulară cu latura lungă de 32,20 m, și cea scurtă de 8,20 m, orientarea construcției fiind N—S.

S II a permis stabilirea compartimentării interioare a construcției, astfel că la 16,15 m sud față de Z 4 a apărut Z 3 orientat E—V, iar la 11 m sud față de Z 3 a apărut Z 6 (orientat E—V legat și el de Z 1 și Z 2) mijlocul lui fiind, interceptat de Z 7 orientat N—S, legat de Z 6 și Z 5.

Dezvelirea tuturor acestor ziduri interioare permite să afirmăm că, de la sud către nord construcția avea următoarea compartimentare :

- două încăperi (3,85 × 3,50 m)
- o încăpere (11,00 m × 7,60 m)
- o încăpere (16,15 m × 7,60 m)

Destinația spațiilor interioare ale construcției putea fi : încăperea cea mare (16,15 m × 7,60 m), sala agregatelor, încăperea (11,00 × 7,60 m) de la mijlocul clădirii putea servi ca depozit, iar cele două încăperi (3,85 m × 3,50 m) aflate pe latura de sud puteau servi drept locuință a personalului deservent.

Cercetarea efectuată în exteriorul Z 2 a surprins existența unor contraforți (0,60 m × 0,50 m) plasați la o interdistanță ce variază, între 5,30 m — 5,45 m. Colțul de SE al clădirii era consolidat prin realizarea în fundație a două arcuri de descărcare.

Construirea contraforților se explică prin faptul că latura aceasta era amplasată într-un teren mai slab, către luncă.

Pentru datarea construcției ne-am folosit de tehnica de lucru a zidăriei specifică sec. XVIII și de câteva materiale arheologice, găsite în afara laturii de est printre care : fragmente de țigle din acoperiș, pipe din lut, fragmente de vase datând din sec. XVIII, similare cu obiecte descoperite în cercetările de la Mihai Vodă, Curtea Veche, Văcărești, Curtea Nouă datate în aceeași perioadă.

Surprinderea în colțul de SE a unor cantități de cărbune, provenit de la elemente lemnoase incendiate și a unor straturi de cenușă,

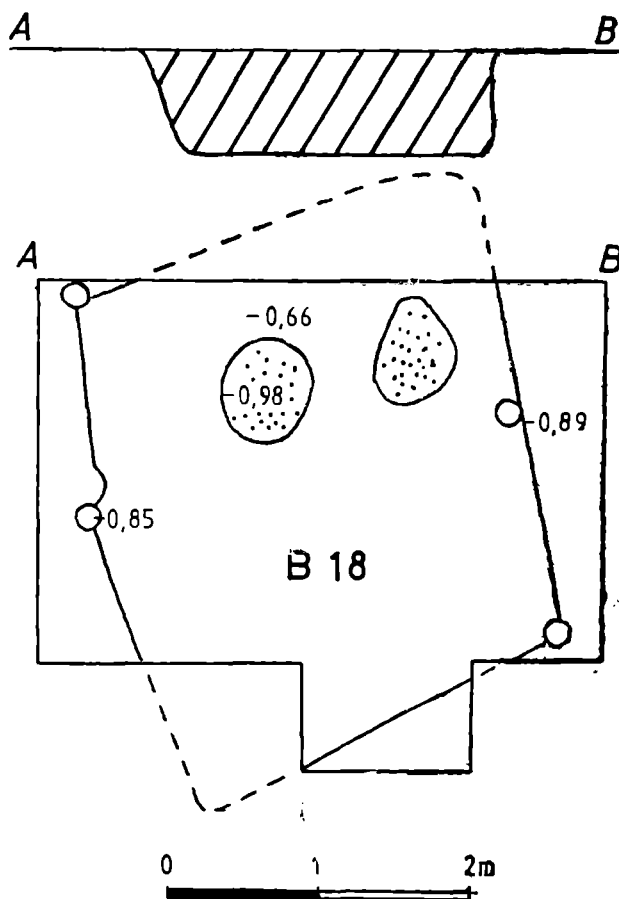

Fig. 4. Profil și grund al locuinței — B 18.

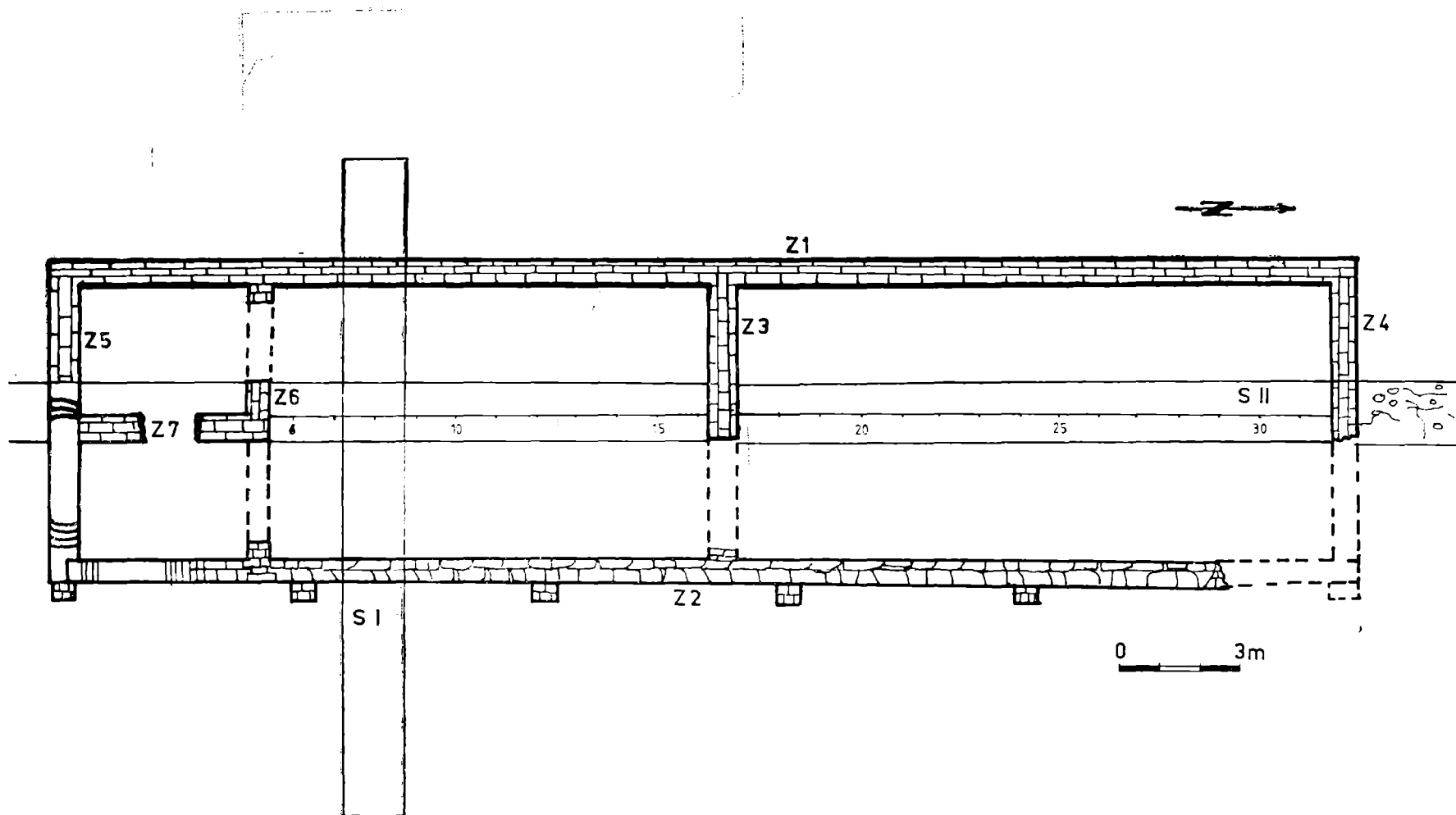

Fig. 5. Construcția hidrotehnică — plan.

permite să afirmăm că respectiva construcție a fost afectată de un incendiu. În timpul cercetărilor, nu au fost surprinse etape de construcție sau refaceri ale clădirii.

Cu privire la destinația unor astfel de clădiri s-a emis ipoteza funcționării aici a unei mori de apă sau a altei instalații ce folosea forța motrice a apei unui canal (scoc), ce adună izvoarele din deal și curge către fosta clădire, fiind aproape tangent la latura nordică a ei, după care face un ocol către est, îndreptându-se spre râul Dâmbovița unde se și varsă.

Din păcate izvoarele cartografice nu pot fi de folos pentru amplasarea aici a unei mori. Un plan al morilor de pe Dâmbovița, întocmit de I. Teofilu în iulie 1862, menționează în această zonă două mori desființate la acea dată. Pe malul stâng al râului este notată moara de la Vitan, iar pe malul drept semnul de moară desființată este prezent, fără a se consemna numele morii.

În lumina celor descrise mai sus putem trage concluzia că această construcție a funcționat în sec. XVIII fiind părăsită către a doua jumătate a sec. XIX, fragmentele de vase din sec. XIX găsite, limitând etapa finală de funcționare a construcției, masiva distrugere a zidurilor producându-se relativ recent, odată cu nivelarea mecanică a terenului.

Cercetările de salvare din vatra fostului sat Bârzești continuă. Datele obținute până în prezent permit reconstituirea stadiului de dezvoltare a acestei așezări în sec. XV—XVI. Către prima jumătate a veacului XVII, vatra veche a fost abandonată, colectivitatea de aici mutându-și locuințele într-un alt loc. Când a fost amenajată construcția hidrotehnică, satul Bârzești nu mai funcționa pe acest teren, ca atare între cele două elemente nu există un raport direct. Sigur este faptul că această clădire, de

mari proporții, cu o compartimentare aparte, care exclude funcționalitatea de spațiu de locuit, a adăpostit o moară sau o piuă, cu sursă de forță hidraulică. Este o primă descoperire de acest gen pe teritoriul Bucureștilor.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES CONCERNANT LE VILLAGE DE BÂRZEȘTI — BUCUREȘTI (XVe—XVIe s.)

RÉSUMÉ

Le village de Bârzești, mentionné dans un document d'Alexandru II Mircea, le 29 avril 1577, était un habitat fort étendu, constitué par trois hameaux: „d'en Haut”, „d'en Bas” et „du Centre”. Les fouilles déroulées pendant l'automne de 1982 eurent pour objet l'étude des habitations (Ier secteur), de la nécropole (IIe secteur) et des fondations. (soubassements) d'un grand édifice en briques (IIIe secteur). Les sections et les cassettes ouvertes ont permis l'étude de 19 habitations, dont une des IIIe — IVe s. et 18 des XVe — XVIe siècles. La plupart étaient des habitations enfoncées en terre (huttes). L'inventaire était riche, contenant des vaisseaux de céramique, des objets de verre, des outils de fer, des parures, des monnaies, petites pièces de pierre etc.

Dans la nécropole furent étudiées 104 tombes que l'on suppose représenter près d'un quart du total des enterrés. Tous étaient des chrétiens. L'inventaire funéraire trouvé dans les tombes comprenait des anneaux, des boutons, des boucles d'oreille, des monnaies, etc. Toutes ces pièces datent l'habitat aux XVe — XVIe s.

L'édifice en briques situé dans la plaine de la Dâmbovița en bas de la pente, est inscrit dans un rectangle de 32,20 m × 8,20 m. Il est à présumer que c'était un des moulins existant le long de la rivière pendant le XVIIIe s.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Objets découverts dans l'emplacement du village de Bârzești — XV — XVIe s.

Fig. 2. Boucles d'oreille (XVIe s.) découvertes dans la nécropole du village de Bârzești.

Fig. 3. Bijoux provenant de l'inventaire funéraire de la nécropole du village de Bârzești — XVIe s.

Fig. 4. Profil et plan de la hutte 18.

Fig. 5. Bâtisse hydrotechnique — plan.